

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и приредили:

др Ивана Рајовић Женарју, виши научни сарадник
др Весна Зарковић, виши научни сарадник

Рецензенти

др Божидар Зарковић, редовни професор
др Срђан Цветковић, научни саветник
др Саша Станојевић, ванредни професор
др Ана Костић Ђекић, ванредни професор
др Александар Павловић, виши научни сарадник

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-92-7

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник
**КОСОВО И МЕТОХИЈА
КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА
И СИМБОЛЕ**

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Лепосавић, 2023.

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9–12
Марко П. Атлагић, Филип М. Обрадовић, <i>Српски хералдички симболи на Косову и Метихији као темељ српској националној и државној идентитетској Републике Србије</i>	13
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Слојеви и облици симболичкој мишљења у српском средњовековном уметничком наслеђу XIV столећа на Косову и Метихији</i>	29
Ђорђе Н. Ђекић, <i>Насијанак кривичној права: казне у Хрисовуљи Манасиџира Бањска</i>	67
Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Јерусалимска соба у Великој Хочи</i>	87
Мирослав С. Милошевић, <i>Делатност руских конзула на Косову и Метихији у XIX и почетком XX века</i>	105
Весна С. Зарковић, <i>Косовски вилајет у плановима Аустроугарске 1896–1908.</i>	129
Иван М. Бецић, <i>Државна помоћ црквама на Косову и Метихији после великој раја</i>	155
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Новине, штампа и медијска култура на Косову и Метихији у периоду између два светска раја</i>	171
Јован Ј. Алексић, <i>„Индустијализација Јужне Србије“: Свечано отварање рудника „Трейча“ октобра 1930. године</i>	189
Сава Д. Ђурђевић, <i>Турска национална мањина на Косову и Метихији током десетих година двадесетог века</i>	201
Петар Р. Ристановић, <i>Жртве демонстрација у САП Косово 1981. године</i>	215
Ена С. Мирковић, <i>Недељне информативне новине (НИН) и „Косовски рај“ 1998–1999</i>	229

- Александар С. Павловић, *Прилої размаїрању
концеїїа „їомирења“ Срба и Албанаца на Косову
и Мейхохији: Сїавови їриїадника срїске заїеднице
у Косовској Миїровици* 253
- Невена С. Петковић, *Симболика сїруїане їоїаче
у народним обичаїма Срба на ценїралном Косову* 283
- Небојша Д. Ђокић, Јелена Б. Рогожарски, Милена М. Балтић,
Прилої истїорији Средачке жуїе 307

CONTENT

FOREWORD	9–12
Marko P. Atlagić, Filip M. Obradović, <i>Serbian Heraldic symbols in Kosovo and Metohija as the foundation of the Serbian national and state identity of the Republic of Serbia</i>	13
Dragana J. Janjić, Goran M. Janićijević, <i>Layers and forms of Symbolic thinking in Serbian middle ages artistic heritage of the XIV century from Kosovo and Metohija</i>	29
Đorđe N. Đekić, <i>Origins of criminal law: punishments in the Banjska monastery Chrysobull</i>	67
Ivana S. Ženarju Rajović, <i>Jerusalem room in Velika Hoča</i>	87
Miroslav S. Milošević, <i>Activity of Russian consuls in Kosovo and Metohija in the 19th and early 20th centuries</i>	105
Vesna S. Zarković, <i>Kosovo vilayet in Austria-Hungary's plans 1896–1908</i>	129
Ivan M. Becić, <i>State aid to churches in Kosovo and Metohija after the Great War</i>	155
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>Newspapers, press and media culture in Kosovo and Metohija in the period between the two world wars</i>	171
Jovan J. Aleksić, <i>„Industrialization of Southern Serbia“: ceremonial opening of the mines „Trepča“ in October 1930</i>	189
Sava D. Đurđević, <i>The Turkish national minority in Kosovo and Metohija during the 1950s</i>	201
Petar R. Ristanović, <i>Victims of demonstrations in SAP Kosovo in 1981</i>	215
Ena S. Mirković, <i>Weekly newspapers (NIN) and the „Kosovo War“ 1998 – 1999</i>	229

- Aleksandar S. Pavlović, *A contribution to the consideration of the concept of „reconciliation” of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija: attitudes of members of the Serbian community in Kosovska Mitrovica* 253
- Nevena S. Petković, *The symbolism of the scraped bread in the folk customs of the Serbs in the Central Kosovo basin* 283
- Nebojša D. Đokić, Jelena B. Rogožarski, Milena M. Baltić, *A contribution to the history of Sredačka Župa* 307

Александар С. ПАВЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРИЛОГ РАЗМАТРАЊУ КОНЦЕПТА „ПОМИРЕЊА“ СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ: СТАВОВИ ПРИПАДНИКА СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ**

Айсџиракџи: У раду износим део резултата истраживања положаја Срба у Косовској Митровици у контексту друштвено-политичких процеса на Косову и Метохији после НАТО агресије на Србију и СР Југославију 1999. године до данас. Узимајући у обзир свакодневицу припадника истраживане српске заједнице, обележену етничком поделом Косовске Митровице, односно дубоком социјалном дистанцом у односу на албанско становништво, пажњу у раду посвећујем разматрању односа косовскомитровачких Срба према концепту који се у делу домаће, али и међународне јавности, неретко помиње као императив за решавање српско-албанског конфликта на Косову и Метохији, а то је концепт „помирења“. Посматрани проблем настојим да сагледам са становишта пружања доприноса разумевању перцепције наведеног концепта у свести косовскомитровачких Срба, док је циљ истраживања усмерен ка артикулацији ставова конкретних, аутентичних припадника истраживане српске заједнице, који су у процесу „нормализације односа Београда и Приштине“, вођеним под покровитељством Европске уније, углавном занемарени и потиснути у други план. Методолошки поступак примењен у сврху остварења наведеног циља базиран је на квалитативним истраживачким приступима, пре свега на вођењу разговора са саговорницима. Резултати представљени у раду добијени су на основу теренског истраживања спроведеног у Косовској Митровици у више наврата током 2022. и 2023. године.

Кључне речи: помирење, свакодневица, Срби, Албанци, Косово и Метохија, Косовска Митровица.

* Виши научни сарадник, alek.pavlovic@hotmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

У раду представљам део резултата истраживања положаја Срба у Косовској Митровици у контексту друштвено-политичких процеса на Косову и Метохији после НАТО агресије на СР Југославију 1999. године¹ до данас. Реч је о истраживањима која сам започео 2011. године, чије се спровођење, хронолошки гледано, може поделити на два периода: од 2011. до 2014. године, уз неколико истраживања током 2015. године, и од почетка 2022. године до данашњег дана. Мотив за предузимање поменутих истраживања било је настојање да пружим допринос разумевању животне реалности косовскомитровачких Срба у околностима које су се могле описати као несвакидашње и кризне, односно интересовање за проблеме са којима су се они у посматраном периоду суочавали и за могућност њиховог решавања. Имајући у виду промене које су се на Косову и Метохији северно од Ибра догодиле после потписивања „Првог споразума о начелима нормализације односа Београда и Приштине“, који ће у јавности постати познат као Бриселски споразум,² део истраживања био је посвећен сагледавању односа Срба у Косовској Митровици према последицама примене наведеног споразума, као и разумевању начина на који су у светлу ситуације у којој су се налазили они тумачили своју садашњицу, али и описивали жељену сутрашњицу.

Резултате поменутих истраживања представио сам у неколико студија (видети Павловић 2021, 2022а, 2022б). Закључцима до којих сам том приликом дошао указао сам на сложеност положаја Срба у Косовској Митровици, чију сам свакодневицу у периоду после НАТО агресије, односно поделе овог града на јужни – албански, и северни – српски део,³

- 1 НАТО агресија на СР Југославију, спроведена без сагласности Савета безбедности УН, трајала је од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Окончана је потписивањем Војно-техничког споразума у Куманову између међународних снага КФОР-а, са једне стране, и влада СР Југославије и Републике Србије, са друге стране. Дан након потписивања Кумановског споразума у Савету безбедности УН донета је Резолуција 1244 којом се СР Југославији гарантује суверенитет на Косову и Метохији. На основу споразума из Куманова српске снаге безбедности су се повукле са подручја покрајине, да би на њихово место дошле међународне мисије КФОР и УНМИК.
- 2 Иако формално усмерен ка „нормализацији“ односа Београда и Приштине, Бриселски споразум се суштински односио на интеграцију четири српске општине на северу Косова и Метохије у институционални систем самопроглашеног независног Косова (Ђерић, Папић 2016: 201). То су општине Лепосавић, Звечан, Зубин Поток и Северна Косовска Митровица, које су после НАТО агресије и повлачења српских снага са Косова и Метохије 1999. године фактички наставиле да функционишу у систему Републике Србије, без контакта са Приштином. Споразумом је било предвиђено и оснивање Заједнице српских општина, која би имала извесну аутономију, а коју би чинило десет општина на Косову и Метохији са српском већином, укључујући општине на подручју северно од Ибра (Pribicević 2013: 323). Потписивање споразума у Бриселу Срби на северу покрајине већином су доживели као чин власти у Београду уперен против њихове већинске воље да остану у саставу Србије (Павловић 2021: 129–130), док је са аспекта правне сагласности са Уставом Републике Србије овај споразум изазвао бројна оспоравања (видети нпр. Petrović 2013, Бојанић 2015, Čavoški 2016).
- 3 Косовска Митровица је подељена после потписивања Кумановског споразума, када су са повлачењем српске војске и полиције са Косова и Метохије Албанци кренули у

описао као свакодневицу „заробљену“ у једном постратном, конфликтном стању, испуњену осећањима угрожености од стране Албанаца и континуиране стрепње од неизвесне сутрашњице (Павловић 2021: 307). Посматрано са аспекта истраживања спроведених са временске дистанце од десетак година после потписивања Бриселског споразума, којима сам настојао да сагледам положај проучаване српске заједнице у контексту примене овог споразума, показало се да су према ефектима споразума из Брисела косовскомитровачки Срби имали углавном негативан став, пре свега из разлога што су ти ефекти били такви да су они довели до тога да на северу Косова и Метохије из система Републике Србије у систем самопроглашеног независног Косова⁴ буде извршена транзиција практично свих кључних полуга администрације и власти. Примену Бриселског споразума Срби у Косовској Митровици доживљавали су као наметнуту, или, боље речено, присилну интеграцију у систем под ингеренцијом привремених институција у Приштини, што су они видели као препуштање севера Косова и Метохије Албанцима, односно повлачење државе коју су на овом подручју доживљавали као своју, а то је држава Србија (видети Павловић 2022а, 2022б).

Истраживање чије резултате у овом раду настојим да представим може се окарактерисати као допуна наведених истраживања, чији је циљ продубљивање аналитичког приступа проблему положаја Срба у Косовској Митровици, усмереног у правцу целовитијег разумевања њиховог односа према властитој позицији у контексту рецентних, односно актуелних друштвено-политичких догађаја на Косову и Метохији. Пажња је, у том смислу, посвећена разматрању односа косовскомитровачких Срба према концепту који се у делу домаће, али и међународне јавности, неретко помиње као императив за решавање српско-албанског конфликта на Косову и Метохији, а то је концепт „помирења“ (видети нпр. *Pomirenje prava Srba i Albanaca* 2001; *Pomirenja Albanaca sa Kosova i Srba ce trajati* 2022; *Kosovo je srpsko i Kosovo je albansko, rešenje – pomirenje dva naroda* 2023). У прилог помирењу Срба и Албанаца говоре поједина истраживања (видети нпр.

прогон Срба и других неалбанаца са подручја покрајине. Прогон је заустављен у Косовској Митровици, где је дуж реке Ибар град подељен на два дела – јужни – албански, и северни – српски. Ибар је у исто време постао линија која је раздвајала централни и јужни део Косова и Метохије, насељен већином Албанцима, од подручја северно од ове реке, настањеног већином Србима.

- 4 Резолуцијом 1244 УН било је предвиђено формирање привремених установа самоуправе на Косову и Метохији чији је мандат требало да траје до доношења коначног решења статуса покрајине (текст Резолуције видети у Лађевац–Бурђевић, Лукић и др. 2010: 237–244). Супротно Резолуцији 1244 привремене установе самоуправе у Приштини 17. фебруара 2008. године једнострано су донеле одлуку о одвајању од Србије и тако прогласиле независно Косово. Чин самопроглашења независности веома брзо признала је већина земаља Запада, док су се Русија, Кина и неколико земаља Европске уније томе успротивиле. Власт Републике Србије оштро је негодовала због наведеног потеза, истичући да самопроглашену независност своје јужне покрајине не признаје (Hofbauer 2009: 261–262, 264).

Analiza pulsa javnosti 2019), док помирљивих тонова не мањка ни међу стручњацима различитих профила, чија су стремљења усмерена ка афирмацији српско-албанске сарадње као средства изградње „неких другачијих односа“ него што су то односи непријатељства (видети нпр. ур. Pavlović, Zaharijević i др. 2015; ур. Pavlović, Vajrami 2019). Холандски антрополог Гер Дејзингс, рецимо, указује на то да иза јаза између Срба и Албанаца, који се у светлу догађаја из деведесетих година 20. века опажа као нешто што их дефинитивно дели, на Косову и Метохији постоји историја коегзистенције ова два народа, што показује да они могу живети у миру и међусобној симбиози (2005: 13-14). Бранислав Крстић, пак, износи тезу о српско-албанском помирењу базираном на трајном и праведном решењу које би било конципирано на помирењу два легитимна права на Косову и Метохији, а то су историјско право Срба и етничко право Албанаца (2002: 26-31).

Идеја за истраживање које у овом раду представљам, дакле, била је мотивисана настојањем да концепт „помирења“ Срба и Албанаца, присутан како у стручним, тако и у ширим друштвеним круговима, размотрим из визуре *ogozgo*, што значи из перспективе људи који би најнепосредније били обухваћени поменутиим концептом, а то су Срби са Косова и Метохије, конкретно – Срби у Косовској Митровици. Истраживање је, другим речима, било предузето са циљем пружања доприноса разумевању начина на који се о српско-албанском помирењу, о ком се често дискутује „споља“, што значи са позиција изван директне укључености у свакодневицу и међусобне односе косовскометохијских Срба и Албанаца, говори и мисли „изнутра“, односно из угла субјективне перцепције припадника српске заједнице у Косовској Митровици. Овако конципирано, истраживање је било засновано на поставкама примењене антропологије, као дисциплине чији би резултати требало да послуже као средство посредовања „између антрополошког знања и употреба тог знања у свету изван антропологије“ (према Рибих 2007: 5). То значи да сам, полазећи од становишта по ком „антрополог као научник и грађанин има дужност да делује на окружење у ком ради и истражује“ (Simonović, Milenković 2008: 213), истраживање настојао да поставим тако да оно буде схваћено не само као активност сазнајног карактера, већ и као својеврсни ангажман усмерен у правцу артикулације аутентичних ставова припадника проучаване српске заједнице, који су у процесу „нормализације односа Београда и Приштине“,⁵ чија би

5 Дијалог о „нормализацији односа Београда и Приштине“ представља низ разговора између Владе Републике Србије, са једне стране, и представника самопроглашеног независног Косова, са друге стране, започет под покровитељством Европске уније 2011. године након неуспеха ранијих преговора о „решавању статуса“ Косова и Метохије вођеним под окриљем УН. Прва фаза дијалога, вођена 2011-2012. године, названа је „Технички дијалог“ и била је посвећена постизању више споразума који су се бавили питањима регионалне сарадње, владавине права и слободе кретања, без задирања у питање статуса Косова и Метохије. Друга фаза дијалога започета је 2013. године и названа је „Дијалог на високом нивоу“. У Бриселу је, у оквиру ове фазе, између Владе Републике Србије и привремених установа самоуправе у Приштини 19. априла 2013.

једна од претпоставки, бар начелно, требало да представља управо „помирење“ Срба и Албанаца, углавном занемарени и потиснути у други план.⁶

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Појам *помирење* означава процес или исход, односно циљ. Под њим се подразумева унапређење односа претходно супротстављених страна (Radzik, Murphy 2015). То је, према једној од најчешћих дефиниција помирења у теорији мировних студија, дугорочни процес превазилажења непријатељстава и неповерења између подељених народа (Бурсаћ 2014: 301). Да би до помирења дошло, дакле, потребно је прво да постоји непријатељство или сукоб, који могу бити праћени различитим нивоима насиља, оружаних дејстава, ескалације когнитивних и емотивних баријера међу сукобљеним странама. Према томе, са правом се може рећи да претпоставка сукоба или конфликта неизбежно представља полазиште промишљања сваког процеса помирења, односно успостављања помирења као исхода овог процеса. Наведено важи и за случај Срба и Албанаца на Косову и Метохији, као подручју које је не само у локалним, него и у глобалним размерама постало познато по конфликту и сегрегацији две наведене етничке групе, које једна поред друге живе готово потпуно одвојено, као два „паралелна“ друштва (Dejzings 2005: 13).

Српско-албански сукоб на Косову и Метохији у основи се може описати као спор око исте територије, који, историјски гледано, траје већ доста дуго. Он ескалира после Првог балканског рата, када Косово и Метохија, као средиште средњовековне српске државе, улази у састав модерне Србије, што су Албанци доживели као рушење сна о стварању Велике Албаније

године постигнут „Први споразум о начелима нормализације односа Београда и Приштине“, који ће у наредном периоду представљати основ за наставак дијалога између две стране. Након потписивања овог споразума Европска комисија званично је саопштила да Србија може да започне приступне преговоре за придруживање Европској унији, док је самопроглашеном независном Косову дозвољено да почне са радом на Споразуму о стабилизацији и придруживању, као почетном кораку на путу ка укључивању у ЕУ (*Dijalog Beograda i Prištine*).

- 6 Истраживања која у Косовској Митровици спроводим од 2011. године до данас показала су постојање незадовољства код локалних Срба због чињенице да њих о „нормализацији односа Београда и Приштине“, посебно о потписивању и циљевима Бриселског споразума, „нико ништа није питао“. Одредбе споразума из Брисела, како су саговорници укључени у истраживања истицали, примењиване су по принципу „политике свршеног чина“, под чиме су подразумевали да на примену споразума они нису могли да утичу, већ да су за одлуке које су споразумом биле предвиђене сазнавали углавном тек онда када би оне ступиле на снагу. Одговорност за овакву политику припадници истраживане српске заједнице приписивали су Приштини, али, у исто време, и Београду, за који су поједини саговорници обухваћени истраживањима изјављивали да према Србима на северу Косова и Метохије води политику „одозго надоле“, или „даљински“, што значи без укључивања локалног становништва у доношење одлука које се тичу управо њега (Павловић 2022а: 397; 2022б: 352–353).

као главног циља њиховог националног покрета од оснивања Призренске лиге 1878. године. Од момента присаједињења Косова и Метохије српској држави циљ Албанаца био је одвајање и припајање држави Албанији, што ће обележити њихов однос према Србији, касније и Југославији, практично кроз читав 20. век (Павловић 2021: 66–67). Узевши у обзир период османске владавине пре Првог балканског рата, односи Срба и Албанаца на Косову и Метохији до краја 20. столећа били су обележени опречним политичким циљевима, антагонизмом и променама у међусобним односима моћи које су се могле упоредити са кретањем клатна између две крајње тачке. На међусобни антагонизам утицале су културолошке, језичке и верске разлике, које су служиле за стварање идентитета једних и других, чиме су супротности између две стране још више истицане (Zdravković 2005: 11, 14, 18). Агресијом НАТО-а на СР Југославију 1999. године, под чијим окриљем је албанска паравојна ОВК⁷ против Србије водила оружану борбу за отцепљење Косова и Метохије, јаз између Срба и Албанаца додатно је продубљен. Резултат овог сукоба означио је превагу Албанаца, што су Срби и други неалбанци на Косову и Метохији платили страдањем и масовним прогоном од стране албанских екстремиста.⁸

Сукобом на крају 20. столећа продубљено је неповерење међу Србима и Албанцима на Косову и Метохији, које и скоро четврт века после окончања ратних дејстава и даље представља генератор међусобних подела. Осећање неповерења присутно је превасходно међу припадницима српске етничке групе, који су од 1999. године до данас изложени практично континуираним притисцима од стране албанске већине, додатно појачаним после једностраног проглашења косовске независности 2008. године. Према једном најновијем истраживању, Срби на Косову и Метохији осећају се небезбедно, дискриминисано, присиљени су на исељавање, док припадници њихове заједнице немају једнака права на рад и запошљавање као што имају Албанци. Горући проблем представља политика силе коју према Србима спроводе привремене институције управе под ингеренцијом Приштине, која се са посебним интензитетом покушава да наметне на Косову и Метохији северно од Ибра, већински насељеном управо српским становништвом

7 ОВК, односно Ослободилачка војска Косова (на албанском *Ushtria Çlirimtare e Kosovës – УЏК*), основана је 1993. године са циљем вођења оружане борбе за одвајање Косова и Метохије од Србије и СР Југославије. Од самог почетка, ова паравојна формација била је финансирана од стране албанске емиграције, чијим донацијама је куповано наоружање и војна опрема. Са првим нападима ОВК је започела у пролеће 1996. године, да би од фебруара 1998. године њене акције биле све чешће, а сукоб са државом Србијом све израженији (Zdravković 2005: 68–69; Janjić 2007: 17–18).

8 Према регистру интерно расељених лица Републике Србије, са Косова и Метохије је после НАТО агресије до 2000. године расељено 187.129 људи (Срећковић Јеросимић 2009: 79). Високи комесаријат УН за избеглице (УНХЦР) забележио је да је са подручја јужне српске покрајине расељено 250.000 Срба, Рома и Бошњака (Hofbauer 2009: 123). Од 12. јуна 1999. до 7. маја 2000. године припадници ОВК или албански цивили убили су 1.011 људи (888 Срба), ранили 924 (867 Срба) и киднаповали 936 лица (860 Срба) (Јевтић 2005: 96).

(„*Odbrojavanje*“ 2023). О дубини српско-албанске поделе вероватно најбоље говори пример Косовске Митровице, где се подела овог града одразила практично на све аспекте друштвене реалности и свакодневице његовог становништва. Њоме су између Срба и Албанаца, поред физичке, подигнуте бројне друге баријере, почевши од политичких, културолошких и верских, до урбанистичких и институционалних (Castan, Pinos 2015: 128). Свакодневна реалност у Косовској Митровици од 1999. године до данас може се описати као постратни *status quo*, где отворени сукоб можда јесте окончан, али где су дубоке поделе међу супротстављеним странама остале (Gusic 2020: 1-2). Косовска Митровица је почетком 21. века имала карактер једног од најопаснијих места не само у региону, већ и у целој Европи (Hofbauer 2009: 198), у прилог чему могу да посведоче нарочито локални Срби, који су, посебно у неколико година после поделе града, били изложени бројним нападима Албанаца са градског подручја јужно од Ибра.⁹

Ако би се размишљало у правцу помирења Срба и Албанаца на Косову и Метохији, онда би овај процес, теоријски гледано, подразумевао деескалацију конфликта, што би обухватало све оне акте који би допринели комплетном решењу целокупног конфликта, укључујући и решење његовог узрока (Бурсаћ 2014: 301-302). Помирење би значило стављање сукоба у нови контекст, тако да обе стране буду фокусиране на уклањање когнитивних и емотивних баријера, као и на трансформацију непријатељства у функционалан, ненасиљан, и евентуално пријатељски однос, уз тражење начина за суочавање са прошлошћу, али и прихватање заједничке будућности као неизбежности (Исто: 302). То би био нужан услов за успостављање стабилног и трајног мира, и то не само у смислу одсуства сукоба који подразумева насиље, већ и одсуства стања у којем постоји било какво насиље, од структурног до културног, као што то може бити случај у ауторитарним режимима или апартхејду. Циљ овако схваћеног помирења усмерен је ка постизању позитивног мира, тј. друштва интеграције, партиципације и легитимизације мира као општеприхваћене вредности, у коме сваки појединац може да испуњава своје потребе (Galtung 2009: 55).

Могућност остварења помирења, онако како је оно дефинисано у теорији, зависи од конкретне ситуације на терену, односно од спремности супротстављених страна да помирење прихвате. Од значаја је, у том смислу, како помирење виде и разумеју сáми припадници заједница које су у конфликту, с обзиром на то да њихови ставови – ставови „обичних“ људи – представљају гласове који говоре о томе како стране непосредно укључене у сукоб на могућност помирења реагују, које потребе имају по питању његовог остварења, и који су то услови који треба да буду испуњени да би до помирења дошло. Да бих остварио увид у однос Срба на

⁹ Хронологију албанских напада на Србе у Косовској Митровици северно од Ибра видети у Алексић 2018: 556–565.

Косову и Метохији према концепту српско-албанског „помирења“, метод истраживања чије резултате у овом раду представљам био је базиран, као што је раније речено, управо на перспективи „изнутра“, што значи са аспекта субјективних ставова припадника српске заједнице у Косовској Митровици. У питању је *емска*, антрополошки кључна перспектива, под чиме се подразумевало да је приликом истраживања пажња била усмерена на дискурс, сходно чему су у поступку прикупљања чињеничне грађе примењени квалитативни приступи, пре свега разговор са саговорницима. Употреба наведеног метода заснивана је на коришћењу полуструктурираног интервјуа, чијом применом је добијена наративна грађа која је у раду приказана у форми транскрипција, али тако да је грађа представљена у изворном облику, онако како је забележена у директном контакту са саговорницима. Узорак истраживања био је састављен од седамнаест саговорника, чију структуру је чинило шест особа женског пола и једанаест особа мушког пола, старости од 35 до 49 година. Биран је тако да буде сачињен од особа у зрелим годинама, које су велики део свог живота провеле у околностима насталим после НАТО агресије и поделе Косовске Митровице 1999. године, а од којих је било очекивано да у контексту свог искуства, али и способности антиципирања своје сутрашњице, имају изграђен став по питању помирења са Албанцима.¹⁰ Овакав узорак имао је непробабилистички карактер,¹¹ што значи да резултате истраживања добијене на основу њега треба сматрати ограниченим, или прелиминарним, односно недовољним за извођење општијих закључака од значаја за истраживану тему. Резултати представљени у раду добијени су на основу теренског истраживања спроведеног у Косовској Митровици у више наврата током 2022. и 2023. године.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Појам помирења у теорији мировних студија, како је раније поминуто, односи се на превазилажење непријатељстава и неповерења међу народима, или унапређење односа претходно супротстављених страна. Разумевање овог појма, међутим, не може бити потпуно без увида у то како он функционише у сâмом *народу*, или унутар *сѝрана* у сукобу, будући да

10 Део саговорника обухваћених узорком чинила су лица која сам познавао одраније, а која су као саговорници већ учествовала у истраживањима која сам у Косовској Митровици спроводио. Други део узорка био је састављен од лица са којима сам разговарао први пут, а до којих сам дошао по препоруци, што значи на основу њихових познанстава са саговорницима који су у истраживање претходно били укључени.

11 Непробабилистичким узорком назива се узорак чије се јединице бирају према одређеним преференцијама, због чега он не одражава репрезентативну слику проучаване заједнице. Код узорка пробабилистичког типа, са друге стране, свака јединица узорка може се по својим карактеристикама узети као репрезент популације чији је део (Вучинић Нешковић, 2013: 32–33).

без узимања у обзир појединца, као носиоца сваког друштвеног процеса, наведена категорија *народа*, или свака друга слична њој, увек представља само апстраховану слику стварности, недовољно „бистру“ да би се кроз њу могло допрети до есенције проблема, односно до конкретних актера те стварности и њиховог односа према истраживаним феноменима. Препознајући његов значај за разумевање „крупних“ догађаја и процеса, новије парадигме друштвених и хуманистичких наука управо домен појединца стављају у фокус свог интересовања, при том га везујући за концепт *свакодневнице*, или *свакодневної живоїтї*, као „микро“ реалности која представља непосредно поље искуства и извор важних сазнања о питањима којима је заокупљена научна мисао. Појединац се, у том смислу, са свакодневицом доводи у везу као са подручјем где се догађа оно „најважније“: то је место где људи живе, где се виде трагови историје и сећања, где се гради будућност и где ће људи умрети (Spasić 2004: 14). Свакодневица, овако схваћена, представља основни оквир активности које карактеришу репродукције појединца, а које обухватају учешће у конкретним друштвеним односима, конкретним системима захтева, конкретним институцијама, и које се одвијају у непосредној (конкретној) средини појединца, и то у континуитету, из дана у дан (Heler 1978: 30). То је свет састављен од делатности, мотива, осећања. Свакодневица је живљена реалност која се не подвргава преиспитивању и као таква представља позадину која појединце снабдева значењима неопходним за одвијање животне праксе (Tomanić Mihajlović 1997: 12).

Ставовe припадника српске заједнице у Косовској Митровици на тему концепта „помирења“ Срба и Албанаца настојао сам, дакле, да сагледам са становишта њихових свакодневних искустава и пракси, што значи кроз визуру њихових непосредних веза и односа са припадницима албанске етничке групе. Занимало ме је, између осталог, да дођем до сазнања о томе како саговорници укључени у истраживање гледају на сџм чин помирења. Да ли га виде као колективну категорију или га доживљавају пре свега као индивидуални гест? Настојао сам, даље, да дођем до увида у то како саговорници промишљају концепт „помирења“ посматран са аспекта односа између две етничке групе – српске и албанске. Од саговорника се очекивало да своје ставове изнесу у синхронијској перспективи, дакле кроз приказ својих односа са Албанцима данас, односно у рецентном периоду, али и са дијахронијског становишта, који би укључивао увид у посматрану проблематику кроз осврт саговорника на појаве, догађаје и односе у прошлости, непосредно или посредно повезане са њима.

Ставови саговорника који су осликавали њихову перцепцију проучаваних тема у наставку рада илустровани су сегментима наративне грађе прикупљене истраживањем. Када је реч о непосредним везама и односима са припадницима албанске етничке групе, они су, са једне стране, код дела саговорника били означени афирмативним тоновима, под чиме се подразумевао наратив који је укључивао позитивне примере сарадње између Срба

и Албанаца. Саговорници који су говорили о својим dobrим односима са Албанцима ове односе су повезивали углавном са сфером рада, професионалних контаката, али и комшијских веза, понекад и пријатељства:

„Међу познаницима баш имам јако пуно Албанаца. Многе од њих могу да сврстам у категорију драгих људи. Можда не пријатеља, али потенцијалних пријатеља. [...] То су генерације, рецимо... Ево, распон би био од шездесетих до седамдесетих. То је тај распон и зато ти људи сви знају српски језик. То су често људи који су се школовали на српском језику, често су многи и радили у српским институцијама. [...] Не виђамо се пречесто. То су увек спорадични случајеви, углавном пословни. Срећемо се због посла, кад год се укаже прилика. И то прилично без проблема. Ако имамо посла на северу, нађемо се овде. Без проблема изађемо с њима, у кафану или кафић, а ако ми треба да идемо доле онда се тамо нађемо. [...] Имала сам последњих пар година и неке сусрете са људима који су познавали моју породицу пре рата. Моје родитеље. То су била нека породична пријатељства о којима ја чак не знам ништа, нити их памтим, али то је заиста... Аутоматски се ступи у један леп, топао однос, и рекла бих да је то сусрет једне градске Митровице. Да ту више заиста није важно ни ко смо ми, ни ко су они. То је сусрет два грађанина, у пуном смислу те речи“ (ж. рођ. 1982а. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Контакти са Албанцима су углавном из света културе и уметности, будући да је то моја област књижевност... И не само што имам контакте, него имам и конкретну сарадњу у одређеним областима деловања, пре свега у покушају да се књижевност савремена на албанском језику преведе на српски, или са српског на албански. Тако да итекако из тог света имам и познанике и могу да кажем колеге са којима радим, већ дужи низ година чак. Они живе у Приштини, у јужном делу Косовске Митровице, и у Призрену... Дакле, широм Косова. [...] То су, могу да кажем, више од познаничких и пословних односа. То је негде и природно. Када са неким проводите време, чак и делите нека уверења из области уметности, обично онда имате и неке присније односе који могу да се назову и пријатељским“ (м. рођ. 1974. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Имам више познанике међу њима. Не пријатеље. Могу, ето, да кажем да имам једну пријатељицу игром случаја. Јер смо сарађивале заједно на курсу албанског код ње. Била ми је професорка. Како је то курс језика увек се ту људи зближе. За тих шест месеци два пута недељно, више сам је виђала него мајку рођену. Како је то курс језика, опет, ту крећу неке опште теме, па после тога могу да кажем да смо онако... Другарице и пријатељице. Али, ето, она је један случај. И опет, пошто сам ја рођена у Пећи, имам тамо неке старе комшије које ме се сете за Божић, Ускрс, за остале празнике, стварно онако лепо...

Остали смо у контакту, да кажем, не инсистирамо превише на томе, али бар, ето, сетимо се ту око неких празника“ (ж. рођ. 1986. год., разговор вођен 5. априла 2023. године).

Поједини саговорници, са друге стране, такође су на афирмативан начин говорили о својим односима са Албанцима, доводећи их већином у везу са контактима на пољу професије, односно заједничких струковних интересовања, али су, ипак, говорећи о албанској етничкој групи указивали на негативна, па и трауматична лична искуства, која су са припадницима ове групе имали у ближој или даљој прошлости. Ово је посебно био случај код интерно расељених лица, која су непосредно после НАТО агресије 1999. године, или касније, током Мартовског погрома 2004. године,¹² са подручја Косова и Метохије јужно од Ибра прешла да живе у северни, српски део Косовске Митровице. Једна саговорница, тако, говорећи о својим данашњим односима са Албанцима, који су, како је наводила, коректни, није заборављала да помене догађаје којима је, тада још увек као малолетна особа, сведочила у свом родном Липљану:

„Ја као да још увек нисам проживела тај послератни синдром јер дан-данас кад се сетим како је тих дана било језа ми буквално прође кроз тело. То су тешке емоције. Та нека траума коју сам тада као дете доживела остала је и даље негде заробљена у мени, и вероватно се никада неће избрисати. [...] Тад кад се наша војска повлачила нико у нашој улици није знао шта да ради. Неки су били кренули да иду, натоварили шта су могли, а део је чекао да види шта ће да буде. Отац је био стално на улици... На крају смо остали, али да се није појавио КФОР вероватно би нас Шиптари већ тада протерали. После је дошао март 2004. Било је страшно. Шиптари су тада попалили велики број кућа. Неколико људи је убијено. Бол. Туга“ (ж. рођ. 1982б. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

Неки саговорници, пак, негирали су да имају контакте са Албанцима, нарочито оне који би се могли описати као колегијални, пријатељски, и слично. Овакво становиште јављало се код саговорника који су припадницима албанске етничке скупине приписивали одговорност за стање на Косову и Метохији, односно кривицу за положај своје, српске заједнице, и то не само у Косовској Митровици, него и на целом подручју покрајине. По непријатељству Албанаца према Србима, како су односе између две етничке групе ови саговорници углавном описивали, они су памтили још

12 Мартовски погром био је талас насиља од 17. до 19. марта 2004. године, када је више десетина хиљада Албанаца, предвођених екстремистима, насрнуло на српско и друго неалбанско становништво широм Косова и Метохије јужно од Ибра. Тада су опустошена многа насеља, спаљено је и опљачкано 30 православних цркава, протерано је око 5.000 Срба, Рома и Ашкалија (Ноббауер 2009: 182, 184). Погинуло је укупно 19 особа, од којих једанаест Албанаца и осам Срба, а рањено је 954 лица (Јевтић 2005: 169).

период пре НАТО агресије и отвореног српско-албанског сукоба на Косову и Метохији 1999. године. Поједини саговорници наведеног односа сећали су се и на основу свог властитог искуства:

„Васпитан сам у таквом духу да будем отворен и комуникативан, са свима, не правећи никакву разлику, нити сам одгајан на темељима националне, етничке, верске, или било које друге мржње, разлика, или раздвајања људи на основу било каквих разлика. Имао сам са Албанцима живе контакте од најранијег детињства, односно од периода од кад сам свестан себе и своје околине. Од најранијег детињства суочавао сам се са таквим моментима, и то нису појединачни случајеви били, него је то било правило малтене. Са свим Албанцима са којима сам долазио у контакт, значи вршњаци, увек је било, не само што се мене тиче, већ и осталих, дакле, Срба, осталих неалбанаца, тих провокација, вређања, на етничкој основи. Етничкој, политичкој, како год да назовем. [...] Ја у свом свакодневном животу не одржавам малтене никакве односе са припадницима албанског националног ткива, ни пословне, приватне, комшијске, родбинске. Никакве односе. То ако се и деси, неки ближи контакт, то је ствар произвољности, случајности, случајних сусрета у граду, или слично, али заиста немам нити вербалних, нити било каквих других односа са њима. То није зато што ја сад робујем неким стереотипима, или нисам спреман да имам односе са било којим људима на свету, па и са њима. Него једноставно из разлога што немам потребе за додиром са њима, а са друге стране свестан сам тога да немам никакву жељу да градим било какву врсту пријатељства и односа са том страном, за коју унапред знам како се генерално односи према свим припадницима моје етничке групе, моје нације, па самим тим би се и појединачно тако односили према мени. Тако да немам жељу да будем у окружењу неких непријатеља, или потенцијалних непријатеља, који су вукови у јагњећој кожи, који ће можда због неких тренутних интереса да наступе са маском на лицу, да иступају са лажним гестовима пријатељства, и слично“ (м. рођ. 1985. год., разговор вођен 4. априла 2023. године).

Без обзира на то да ли су са припадницима албанске етничке групе имали непосредне контакте засноване на сарадњи, па и пријатељству, или не, практично сви саговорници обухваћени истраживањем изражавали су истоветан став по једној ствари, а то је да са ниједним Албанцем на личном плану никада нису имали непријатељски однос, свађу или сукоб. Ипак, за међусобне односе Срба и Албанаца на Косову и Метохији, гледано на колективном нивоу – нивоу односа заснованом на осећањима припадности једној или другој групи – саговорници су сматрали да су они оптерећени супротстављеним становиштима на пољу националних тема, пре свега оних везаних са питањем статуса покрајине. Ово је у дискурсу саговорника који су са Албанцима одржавали директне везе представљало изузетно осетљив

проблем, који је увек претио да због непомирљивих ставова две стране доведе до међусобног неразумевања, несугласица, па чак и до отворене свађе или сукоба. Да би у контакту са својим познаницима, комшијама, колегама или пријатељима Албанцима неутралисали могућност уласка у конфликт због супротстављених ставова према статусу Косова и Метохије, који су косовскомитровачки Срби везивали за припадност држави Србији, док су га Албанци посматрали кроз призму самопроглашеног независног Косова, саговорници су, како су истицали, ове и сличне националне теме у контексту односа сарадње са припадницима албанске етничке групе углавном избегавали.

„Постоји осећај обостраног зазирања и аверзије. Дакле, и Срби зазиру од Албанаца, и Албанци зазиру од Срба. С тим да у северном делу Косовске Митровице, дакле код Албанаца које су наше старе комшије, међу нама не постоји, па малтене никакав проблем. Дакле, ми смо људи који сарађујемо на дневном нивоу сасвим нормално. Ту постоји поштовање, комшијски односи, наравно. Али то је само на нивоу оних свакодневних дешавања, у смислу да ми одемо да тргујемо код њих, попричамо, и тако. Међутим, ту се међу нама избегавају те високе, политичке теме, те идентитетске теме, везане за статус Косова. Ту смо, просто, дубоко, непомирљиво подељени. Ту неког спајања нема“ (м. рођ. 1988. год., разговор вођен 25. марта 2022. године).

„Имам познанике. То су људи са које виђам свакодневно или с времена на време. Попричамо, попијемо кафу, један другом нешто помогнемо, али није то та врста пријатељства да ја одлазим код њега или он да долази код мене. Не. [...] У неком тренутку је незаобилазна тема политика и питање статуса Косова. Будући да те људе знам, знам и какви су им ставови, који су у супротности са мојим ставовима. Они сматрају да је Косово независна држава и да би требало да га признамо. И то је нешто што нас оптерећује. Онда и једна и друга страна, ја и ти људи које познајем, ударимо на неку шалу, али у неком тренутку настане мучна атмосфера и не можемо даље да причамо“ (м. рођ. 1980. год., разговор вођен 23. септембра 2022. године).

„У тој сарадњи, и у тој комуникацији, оно што је проблем јесте да та сарадња иде до једне тачке где се не начињу тренутно болна питања, а то су питања статуса Косова. Дакле, и моја, и сарадња мојих колега са албанском заједницом на том плану, негде је подразумевајућа да избегавамо теме које би отворено говориле о статусу Косова. И ту се заправо види суштина проблема. [...] Очито је да још нисмо спремни, ни ми Срби, ни Албанци, да заиста кренемо да разговарамо. Да то буде дијалог о ситуацији у којој живимо, јер су гледишта и наративи толико супротстављени, да ту не долази до могућности разговора. То, нажалост, утиче и на квалитет наше сарадње, јер ту су онда многе теме затворене. Чувамо се тема које задиру у питање да ли је

Косово држава, да ли је то Косово или Косово и Метохија“ (м. рођ. 1974. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Ми још нисмо дошли до тог нивоа да отворено причамо о односима са људима из друге заједнице и да имамо поверење према људима из друге заједнице. Мислим да то отприлике одсликава генерално однос Срба и Албанаца данас. Има оних који имају пријатеље међу њима. Има оних који имају сараднике међу њима. То је случај и са мном. Ја се бавим међународним организацијама, сарађивала сам и са Албанцима. Али кад смо на том професионалном нивоу, и некако... Без обзира на све, без обзира на то колико се они слажу или не слажу са вашим неким ставовима, када је у питању оно национално ту је оно где настаје размимоилажење. Дакле, без обзира на то што сте ви добри пријатељи, или добри сарадници, они не могу да разумеју да Срби и даље као једину своју државу и домовину виде Србију, и не могу да разумеју да Срби не желе интеграцију. [...] Не могу да разумеју да ми немамо поверење у те њихове институције, да смо и ми преживели страшне ствари, иако они себе виде као једине жртве, и у том неразумевању настаје проблем“ (ж. рођ. 1987. год., разговор вођен 25. марта 2023. године).

„Колико год да имам близак однос са неким припадницима албанске заједнице увек постоји тај неки наратив и бекграунд, и код мене и код њих. Значи, код мене постоји једна национална црта, код њих је друга. И ако се дотакнемо тих неких тема, а гледамо да их се не дотичемо, то увек исплива на површину. Они ће да кажу Косово је држава, ја ћу да кажем да није. И ту долазимо до неспоразума, јер заснивамо наше тезе на различитим претпоставкама, што даље води ка дубљем неразумевању“ (ж. рођ. 1986. год., разговор вођен 5. априла 2023. године).

Супротстављени ставови по питању статуса Косова и Метохије представљали су, дакле, проблем који су саговорници видели као главну сметњу широј афирмацији помирљивих тонова између Срба и Албанаца. То значи да су се тек у позадини овог проблема одвијале комшијске везе и сви они односи познанства, колегијалности, па и пријатељства, које су саговорници, како су саопштавали, имали са припадницима албанске етничке групе. Другим речима, иако се показивало да међусобна сарадња није немогућа, у прилог чему су сведочила казивања саговорника, истина је била та да је наведена сарадња ипак почивала на крхким основама, што значи да се она међу појединцима одвијала углавном само на једном површинском нивоу, без улажења у неке дубље, суштинске теме, које би задирале у питања идентитетског, односно националног сентимента. Овакво стање ствари, према схватању саговорника, пресликавало се на практично све сегменте српско-албанских односа у Косовској Митровици, али и на целом Косову и Метохији. Испостављало се да на

индивидуалном нивоу код једног броја Срба и Албанаца постоје добри примери сарадње, али се у пракси показивало да је то често само привид, иза ког се перманентно репродуковао прилично висок степен дистанце и неповерења између припадника две етничке групе, генерисан опречним националним ставовима.

Узрок међусобног неповерења, према схватањима саговорника, није лежао само у различитом односу Срба и Албанаца према статусу Косова и Метохије, већ и у дијаметрално супротстављеним тумачењима српско-албанског сукоба с краја 20. века, његовог узрока и последица. Саговорници су, с тим у вези, на рачун Албанаца неретко упућивали замерке због њиховог готово искључивог становишта по ком су за сукоб одговорни једино Срби, као и због тога што скоро нико од њих није показивао разумевање за страдање Срба у сукобу и после њега, као ни за њихов положај на Косову и Метохији у протеклих четврт века до данас. Осећања неправде, стрепње од неизвесне сутрашњице, али и угрожености услед бројних албанских притисака, изражених нарочито у контексту примене Бриселског споразума, односно наметања интеграције у систем самопроглашеног независног Косова,¹³ јављала су се у дискурсу саговорника као чинилац који је фактички кочио могућност превазилажења неповерења према припадницима албанске етничке групе. Између индивидуалног и колективног, у том смислу, превагу је код готово свих саговорника укључених у истраживање односило колективно, што је значило да су на своје односе са Албанцима у крајњој инстанци они гледали са националног становишта, односно са позиција доживљаја припадности својој нацији, тј. етничкој групи. У овоме није била изузетак ни једна саговорница чија је породица са Албанцима имала чак сродничке везе:

„Ја међу Албанцима имам и рођаке, с обзиром на то да је моја бака исламске вероисповести. Имала је деветоро браће и сестара и многи од њих су оженили Албанке или су се удали за Албанце.

13 На осећање угрожености код саговорника, у контексту интеграције у систем самопроглашеног независног Косова, посебно су утицала дејства специјалних полицијских јединица под контролом Приштине, састављених претежно од Албанаца, која су на северу Косова и Метохије постала учесталија управо са применом споразума из Брисела. Саговорници су указивали на прекомерну употребу силе од стране ових јединица, што је, како су сматрали, представљало вид институционалне репресије у циљу застрашивања Срба на северу Косова и Метохије и покушаја изазивања инцидената путем којих би над локалним српским становништвом привремене установе самоуправе у Приштини вршиле додатни притисак. У више акција специјалних јединица неколико Срба рањено је бојевом муницијом. Један од већих инцидената догодио се 13. октобра 2021. године, када је после упада специјалних јединица из јужне Косовске Митровице у северни део овог града и суседни Звечан дошло до нереда у којима је повређено више Срба, док је једно лице српске националности задобило ране од пушчаних хитаца (*Novi nemiri na Severu* 2021). Догађај у ком је дошло до рањавања одиграо се и 10. априла 2023. године, када је на Бистричком мосту, на путу од Лепосавића ка Звечану, у возилу у покрету од стране албанских полицајаца упуцан тридесетдеветогодишњи Србин (*Jedna osoba ranjena na severu Kosova* 2023).

Исто и њихова деца. Не виђамо се осим на Фејсбук страницама. Видимо се евентуално на појединим породичним догађајима, кад кажем појединим најчешће је то нека сахрана, ретко кад се догоди да је то неко веће славље. Ми јесмо позивани али због целокупне ситуације и политичких тензија одлучивали смо да не одемо. Тако да то заправо осликава какав је однос између Срба и Албанаца генерално. Нажалост. Ето, чињеница да ја многе своје рођаке не познајем, да са многима од њих нисам у контакту, да их никада нисам упознала и да их вероватно никада нећу упознати. [...] Никад се нисам састала са рецимо братом од тетке, који је отприлике моје годиште. Пратимо се на Фејсбуку и на друштвеним мрежама, али никада нисмо били у контакту. Имала сам идеју да се сретнемо, али нисам сигурна ни како би он то прихватио. Не знам, ипак имам неку задршку да им приђем. Постоји та предрасуда. То сам сигурна. Постоји та нека блокада у глави, у нашим срцима, после свега што смо преживели. Али верујем да неку врсту одбојности осећамо због свега што се догађа. Јер, увек постоји оно што је... Кад дођемо до националног, ту се неке везе све прекидају“ (ж. рођ. 1987. год., разговор вођен 25. марта 2023. године).

Концепт „помирења“ Срба и Албанаца, имајући наведено у виду, за саговорнике је углавном значио превазилажење међусобног неповерења, проузрокованог у основи супротстављеним националним ставовима, односно успостављање односа међусобног разумевања и уважавања. Он је подразумевао суживот припадника две етничке групе у узајамној толеранцији. Сама идеја помирења за саговорнике је имала искључиво позитивну конотацију, што значи да су они на њу гледали као на важну друштвену и моралну вредност:

„Помирење свакако има позитивну конотацију. Још ако то посматрамо и кроз призму хришћанске филозофије и савременог друштва. Јер да би постојало помирење морао је да постоји одређени сукоб. Морао је да постоји одређени грех. Неко је учинио нешто због чега две стране треба да се помире. То значи праштање које је само по себи вредност“ (м. рођ. 1974. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Помирење по мени, онако како га ја разумем, је суштинско разумевање и емпатија за ону другу страну, и заправо стремљење ка томе да прихватимо једни друге онакве какви смо и да у тим неким условима покушамо да градим живот за обе стране на најбољи могући начин“ (ж. рођ. 1987. год., разговор вођен 25. марта 2023. године).

„Помирење зараћених, завађених страна, без обзира на то да ли се оно односи на Србе и Албанце, или на било које друге две, три, или више завађених страна, и у било ком делу света, је свакако са друштвеног аспекта, и са становишта цивилизацијских норми, више него пожељно и добро. Првенствено за текућу генерацију и за све

будуће нараштаје који деле исти простор и заједнички живот, и чији ће се однос сигурно рефлектовати на квалитет њиховог живота. То је априори пожељан образац одвијања даљих међусобних односа и решавања текућих проблема. Са те стране бих наравно поздравио сваку иницијативу, сваку добру вољу и сваки програм који ради на решавању таквих проблема“ (м. рођ. 1985. год., разговор вођен 4. априла 2023. године).

„До помирења свакако треба да дође. Треба Срби и Албанци да изграде нове односе, нове везе које су покидане после рата 1999. године. Јер Срби и Албанци овде вековима живе једни поред других. Империје долазе и одлазе са ових простора, али Срби и Албанци овде остају, опстају и живе“ (м. рођ. 1977. год., разговор вођен 20. априла 2023. године).

Да би до помирења дошло саговорници су сматрали да је неопходно да се оно гради *ogozdo*, почевши од нивоа „обичних“ људи, што значи кроз непосредан контакт између припадника две етничке групе који би се одвијао у контексту свакодневних, конкретних ситуација и односа. Противили су се, дакле, томе да се помирење намеће *ogozio*, са позиције структура које чине доносиоци одлука на високом политичком или институционалном нивоу, уз образложење да ниједно такво решење, које би било донето „споља“, без узимања у обзир специфичних историјских, друштвених и културних карактеристика на локалу, не може довести до одговарајућих резултата. Саговорници су нарочито били изричитии против тога да се помирење намеће уз притиске и употребу силе, или на принципима неједнакости, тј. дискриминације, на основу којих би било која страна била стављена у позицију да мора да прихвата решења која су једнострана, односно противна њеним интересима. Противљење је, у том смислу, било посебно изражено према моделима „помирења“ које су у контексту интеграције у систем самопроглашеног независног Косова, предвиђене Бриселским споразумом из 2013. године, Србима покушавали да наметну привремене установе самоуправе у Приштини, са једне стране, и водеће земље Запада, са друге стране. Узимајући у обзир проживљена искуства на пољу примене наведеног споразума, која су, између осталог, била прожета осећањима угрожености услед бројних настојања Албанаца да на Косову и Метохији северно од Ибра интеграцију насилно спроведу,¹⁴ наведени концепт саговорници су

14 Поред прекомерне употребе силе од стране специјалних полицијских јединица под контролом Приштине, притисака усмерених у правцу интеграције Срба на северу Косова и Метохије у систем једнострано проглашеног независног Косова било је још. Притисци су спровођени са циљем укидања ингеренција Републике Србије на подручју покрајине северно од Ибра, што је локално српско становништво доживљавало као угрожавање његових права, интереса, као и осећања припадности држави коју је сматрало својом, а то је држава Србија. Притисци су са посебним интензитетом ескалирали у другој половини 2021. године када су привремене установе самоуправе у Приштини покушале да укину српске регистарске таблице са ознаком „КМ“. Ово је код локалних Срба изазвало

повезивали са непоштовањем права, слобода, али и идентитета локалних Срба, као и са суштинским неразумевањем, или боље речено игнорисањем узрока српско-албанског сукоба на подручју покрајине.

„Помирењу се приступа на један погрешан начин и не схвата се шта се заправо дешава генерално када су у питању Срби и Албанци на Косову и Метохији. Чињеница је да је сукоб међу њима постојао, да је он дуг, да је он негде и историјски, и јасно је да смо ми данас у једном времену када су под притиском одређеног дела међународне заједнице и великих сила власти у Београду и Приштини приморане да говоре о том помирењу. Тако ја разумевам појам помирења који долази из политичких агенди одређених центара моћи. Али и да се не разуме шта је заправо извориште сукоба. [...] Осим у неким кратким периодима, можда између два светска рата, или у време СФРЈ, када се покушавао организовати тај суживот, Срби и Албанци никада нису заправо разговарали, никада се нису добро разумевали, и отуда имамо различите наративе Срба и Албанаца који се међусобно не разумеју и не прихватају. Дакле, да би дошло до помирења, ако већ говоримо о тој потреби, мора се разумети тај историјски моменат, али морају се разумети потребе и једног и другог народа. Јер овај

незадовољство, проузрокујући кризу која ће се на северу Косова и Метохије прелити и у наредну, 2022. годину. Пре него што ће се наведеној кризи видети крај, српско становништво се на целом Косову и Метохији нашло под још једним ударом структура у Приштини, а то је забрана одржавања председничких и парламентарних избора Републике Србије, заказаних за 3. април 2022. године, што је био први пут после 1999. године да на подручју покрајине избори државе Србије нису одржани (Павловић 2022б: 350–351). Нови притисци уследили су крајем 2022. године, након што су Срби са севера Косова и Метохије иступили из институција самопроглашеног независног Косова, у које су у оквиру процеса интеграције раније били ушли. Иступање је било иницирано револтом против принудних мера предвиђених од стране привремених установа самоуправе у Приштини са циљем кажњавања локалног становништва које своја возила са ознакама „КМ“ није пререгистровало на таблице са симболима самопроглашеног независног Косова (*Srbi sa severa napustili kosovske institucije* 2022). Излазак Срба из институција, пре свега из полиције, омогућио је Албанцима да на северу покрајине распореде своје службенике, али и да започну изградњу полицијских база на територијама општина Зубин Поток и Лепосавић. Изградњу база пратиле су нове насилне мере привремених установа самоуправе у Приштини, а то је назакономит покушај експропријације земљишта у наведеним општинама (*Javna rasprava o eksproprijaciji* 2023). Експропријација је због отпора локалних Срба привремено обустављена, међутим Албанци у остварењу својих намера нису стали (*Usvojena odluka o eksproprijaciji* 2023). Последњи у низу притисака одиграо се крајем маја 2023. године, после локалних избора одржаних у четири српске општине на северу Косова и Метохије, које су Срби бојкотовали, а на којима су на основу излазности од свега 3,47% бирача на места председника ових општина постављени Албанци (*Vanredni lokalni izbori na Severu* 2023). Насилни улазак албанских чиновника у зграде општина пратили су немири у којима су припадници специјалне полиције под контролом Приштине, уз употребу сузаваца и шок бомби, претукли више окупљених Срба (*Albanski gradonačelnici uz specijalce ušli u zgrade Privremenih organa* 2023). Немири су били посебно насилни у Звечану, где је између специјалне полиције и окупљених Срба интервенисао КФОР (*U Zvečanu sukob pripadnika KFOR-a i Srba* 2023).

сукоб који тренутно постоји, он није само сукоб између два народа у ком су оба народа имала жртве. Овај сукоб има утемељење које је много дубље. Тај сукоб је, између осталог, не само зато што су Срби национално угрожени, него зато што је заиста велики део историје, мита, културног наслеђа, вредности, најважнијих за Србију и Србе, заправо на Косову и Метохији. Ту су репрезентативни споменици српске културе: Високи Дечани, Пећка патријаршија, Грачаница. Када разумемо тај моменат, онда морамо да разумемо да тај сукоб има и ту димензију“ (м. рођ. 1974. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Било који преговори, између било које стране са циљем побољшања њиховог међусобног односа, да би били успешни морају да почивају на једнакости, равноправности обе стране, и на решавању суштинских проблема, и никако да се дозволи, као што је то био случај до сад, да једна страна наступа са неких победничких, славодобитничких позиција, па и са једним агресивним наступом према другој страни, а да друга страна наступа са позиције губитника и да има потчињени положај. То не може да уроди квалитетним помирењем. Напротив, ако би се под таквим условима извело неко формално помирење, и ако би сад то неко прогласио неким декларативним помирењем, то би био само неки тренутни ток. Првом неком озбиљнијом приликом, првим неким политичким поремећајем, неминовно би дошло до рушења таквог помирења, односно испливавања суштине која није решена. Што је безброј пута показано и виђено у прошлости до сад. Да будем експлицитан, српској страни се намеће тај један став који она треба да усвоји, да су Срби одговорни, криви за све злочине, економску пошаст, нарушавање међуетничких односа, политичку нестабилност, за разне ствари. И очекује се да српска страна буде не попустљива, не компромисна, него да буде у потпуности послушна и да слепо примењује и прихвата све диктате, малтене ултиматуме друге стране. На таквим основама никакво се помирење не може извести, небитно је да ли су то Срби и Албанци, или било који други народи, било које две завађене стране, било где у свету“ (м. рођ. 1985. год., разговор вођен 4. априла 2023. године).

„Сам термин помирење, мир, сарадња, заједнички живот, у себи нема ништа лоше. Напротив. То је нешто ка чему би ваљда сваки нормалан човек требало да тежи. Међутим, као и многе друге велике речи, тако је и термин помирење, чини ми се, израубован. Можда је то најбољи термин који може да се употреби за ту реч. Ја лично, као неко ко цели свој живот живи на Косову и Метохији, наравно да се залажем за мир и нормалан живот између Срба и Албанаца. И не само Срба и Албанаца, него и свих других етничких и националних заједница које овде живе. Али бих ја помирење поставио на следеће основе. Дакле, ја помирење не бих градио одозго. Да дође нека

велика сила, неки странци, неке невладине организације, неке војске, неке полиције, да одозго намећу мир, суживот, помирење, назовите то како хоћете. Него се залажем за успостављање нормалних међуљудских односа кроз живот обичног становништва“ (м. рођ. 1988. год., разговор вођен 21. априла 2023. године).

Услов помирења, према ставовима саговорника, био је повезан са чињеницом да су многи Срби и Албанци у међусобном сукобу с краја 20. века имали жртве, односно да су изгубили некога свога, али и са тиме да су после НАТО агресије 1999. године бројни косовскометохијски Срби из својих домова протерани, при чему их је тада доста и страдало. Ово су саговорници третирали као проблем који код многих припадника данашњих генерација, нарочито оних чије су успомене на жртве, страдања и прогон још увек свеже, доприноси осећању непријатељства према другој страни, па чак и у ситуацији када конкретни појединци са једне или друге стране никада нису учествовали у било ком акту насиља према било коме. Саговорници су, на овај начин, указивали на склоност и Срба и Албанаца ка томе да индивидуалну одговорност пребацују на колективну, односно да због дела једног појединца окривљују целу његову групу. Становиште појединих саговорника, у том смислу, било је да до колективног помирења може доћи тек онда када лица одговорна за злочине буду кажњена, било да је реч о Србима или Албанцима, или, за шта су сматрали да је мало вероватно, када појединци који су изгубили некога или су били жртве страдања опросте онима који су лично одговорни за њихове патње. Најизвеснији исход по овом питању за већину саговорника био је тај да ће за помирење на нивоу односа између две групе бити потребно доста времена, односно да оно, у случају да до неког новог сукоба у међувремену не дође, може наступити тек са новим генерацијама.

Питање помирења Срба и Албанаца, полазећи од наведеног, неколико саговорника посматрало је преваходно на индивидуалном нивоу. Сматрајући да помирење, као категорија, у себи садржи одређени степен сентимената и емоција, ови саговорници су изражавали сумњу према томе да се о помирењу као процесу, али и циљу, може говорити на нивоу односа између многољудних група, не само етничких него било којих других. Уместо концепта „помирења“, ови саговорници су у контексту антиципирања односа Срба и Албанаца на Косову и Метохији предлагали концепте „нормализације“ или „суживота“, под чиме су подразумевали односе који би гарантовали безбедност, слободе и права сваком појединцу, без тога да они морају нужно да почивају на било каквим емотивним или когнитивним премисама. За функционисање оваквих односа било би неопходно да они буду утемељени у моделима грађанског друштва, тако да основ за регулисање свих друштвених односа представља владавина права, а не припадност етничким или верским групама. Образлажући овакав став, саговорници су износили уверење да би „нормализација“ или „суживот“,

односно оно што би се могло описати као српско-албанско „помирење“, било оствариво пре свега уз доследно спровођење закона и одговоран, непристрасан рад институција.

„Да би се неко помирио, да би дошао у ту фазу помирења, морао је да буде у неком миру, па се тај мир некако нарушио, и онда сад треба да се миримо. Колико знам, ми овде никада нисмо били у миру, у пуном смислу те речи. Од те осамдесет девете, кад су Албанци напустили институције, постоји тај... У почетку је то био један латентни немир, а онда је он попримио свој конкретни облик деведесет осме, деведесет девете, када смо ушли у те ратне сукобе. Зато је мени прихватљивији термин нормализација, а не помирење. Јер зато што бити у једном нормалном односу значи толерисати се, значи бити у неком суживоту, док мир је једна реч коју бих ја пре повезала са односима на индивидуалном плану, него на колективном. Мислим да на колективном нема помирења. Ту може да буде најпре наметнута нормалност, која ће касније, са генерацијама које долазе, постати правило понашања, правило живота, постати нормалност у пуном смислу те речи. Дакле, помирење не, али нормализација односа, довођење односа у неко стање толеранције, трпељивости и прихватања, уз стављање у други план те националне и верске различитости“ (ж. рођ. 1982а. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Да институције раде свој посао, да се поштује закон и постоји владавина права, ја верујем да се не бисмо бавили тим националним темама. Да су испоштована сва људска права, да ви можете да живите нормално, а не да страхујете да ће једног дана некоме пасти на памет да пуца у неко дете, што смо имали случај скоро. То се не би догодило да је тај неко био сигуран да ће да одговара. Тај човек који је пуцао, ја верујем, је био сигуран да неће стићи пред суд и да неће одговарати за оно што је урадио. А да је био сигуран да ће неко да га осуди, да ће да наиђе на оштру реакцију институција, сигурна сам да то не би урадио. Али кад институције не раде свој посао, кад имате ситуацију да на северу, рецимо, имате специјалне јединице полиције где увек може да дође до неког контакта са грађанима, да се догоди нешто страшно, кад имате ситуацију да ја у једној институцији косовској не могу да добијем информацију на српском језику, да имате ситуацију да вам неко стално саопштава да ниси добродошао, да сте ви криминалац јер сте са севера, онда ту не може да буде нормалног живота и ми не можемо да успемо да пређемо преко теме националног и да дођемо до тог неког помирења (ж. рођ. 1987. год., разговор вођен 25. марта 2023. године).

Дискриминацију установа самопроглашеног независног Косова према Србима, о којој говори друга од две претходно цитиране саговорнице, као фактор усмерен против нормализације односа Срба и Албанаца на Косову

и Метохији, односно њиховог помирења, или суживота, наводили су и други саговорници обухваћени истраживањем. Неки су наведену институционалну дискриминацију видели као одраз свеукупног односа Албанаца према Србима на подручју покрајине, због чега су сматрали да у таквим околностима до српско-албанског помирења не може доћи:

„За успех помирења мора да постоји добра воља обе стране. Најпре добра воља, а онда жеља за искреним односима. У овом случају не постоји ни један, ни други чинилац. Албанци немају добру вољу, барем говорим о њиховим политичким гарнитурима, за неко дефинитивно, крајње решавање тих неких спорних вишедеценијских, вишевековних историјских несугласица и сукоба које имају са српским народом. Они немају ни искрену жељу да то реше на правичан начин. Они желе да наметну један политички образац другој страни који испуњава само њихове захтеве, а ти захтеви су такви да они над Србима желе да успоставе искључиво доминацију. И то је видљиво на сваком могућем кораку и у званичним и у незваничним односима између српске и албанске заједнице. [...] Мислим да је читав албански корпус утемељен на антисрпским вредностима, и да је то заједничко за све елементе њиховог друштва, независно од економског положаја, степена образовања, и слично. Сигурно да има неких изузетака, у веома ограниченом броју, али то је водећи образац размишљања сваког Албанца на Косову. Они, поред свега, не смеју да признају било који грех своје стране. Нису у стању да прођу кроз било какву катарзу и да покажу спремност да се признају греси у прошлости почињени према другој страни. То све оптерећује могућност помирења и зато не видим решење проблема. Српска страна мислим да је кроз читав двадесети век показивала спремност и жељу да омогући заједнички суживот у миру и равноправности, али та жеља је код друге стране увек недостајала. И даље ће недостајати јер они се нису ни на који начин одмакли од тих неких својих првобитних, романтичарских циљева, односно тих неких политичких и националистичких побуда“ (м. рођ. 1985. год., разговор вођен 4. априла 2023. године).

Оптимистичкијих ставова, најзад, међу саговорницима ипак није недостајало. У њима су, између осталог, предлагане конкретне „стратегије“ у циљу постизања српско-албанског помирења, односно нормализације њихових односа на Косову и Метохији. Неки од ставова по овом питању били су следећи:

„Међу Албанцима данас доминира став да је Косово албанска земља, да су Срби окупатори који су на темељима албанских цркава, манастира и тврђава дизали своје цркве, манастире и тврђаве. То је зато јер су Албанци своју државност на Косову градили на правном и физичком насиљу. То насиље, од 1999. до 2004. године, показало је

да није довољно срушити цркве и манастире. Потребно је из главе, из свести обичног човека, избрисати сећање на српско присуство на овим просторима. Зато Албанци данас упорно понављају лаж да је ово древна албанска земља. [...] Оно што званична Приштина и сви Албанци треба да знају, то је да је Косово подручје најсветијих историјских успомена Срба. Ту се одиграла битка која је одредила судбину и идентитет српског народа, али ту је и седиште Српске православне цркве. Косово за Србе има карактер свете српске земље и ту чињеницу морају да уважае Албанци. Али, са друге стране, и Срби морају да уважае чињеницу да су Албанци већина на овом простору. Тако да ако уважамо и једну и другу чињеницу можемо доћи до успостављања система где ће бити задовољена права и Срба и Албанаца. Дакле, неку хармонију морамо успоставити. Неку равнотежу. Да поштујемо права и једних и других“ (м. рођ. 1979. год., разговор вођен 28. јула 2022. године).

„Не можемо да се помиримо јер нисмо никада суштински били у миру. Али можемо да изградимо нешто што се зове нормалан однос, да бисмо просто могли да живимо једни са другима. Ја често имам осећај да би се то спонтано и десило, да се то у ствари и дешава, јер нормалност је, рецимо, да ми користимо њихове трговачке услуге. Нормалност је у томе да они дођу без проблема у нашу болницу и буду лечени. Нормалност је да ми похађамо неке школе албанског језика, јер не знамо албански језик. Такође би било нормално да се они интересују за српски језик, без икаквог емотивног патоса. Значи, само зато јер схватамо да је то нужност, да ми не можемо да живимо без тога. Дакле, то је нормалност. А чини ми се да би се то чак и десило када би се пустио народ да сâм то реши. То је закон друштва. Ако живимо једни поред других морамо да дођемо у додир и да сарађујемо. Мислим да човек сâм по себи није склон томе да прави проблеме и да диже тензије. Политика је та која је, чини ми се, проблем. Сваког момента када се та сарадња, та нормалност појави, ето су они, политичари, да то покваре. Кад год бисмо ми кренули да сарађујемо блискије, да се мешамо, обавезно се деси нешто на политичком плану. Или се деси неки инцидент коме се дâ политички контекст и онда се наравно, по природи ствари, људи повлаче у своје заједнице, у своје збегове. То је неки мој осећај. Стихијски би се та сарадња сигурно десила, јер то је нормално... Природан друштвени ток који политика увек ремети“ (ж. рођ. 1982а. год., разговор вођен 21. марта 2023. године).

„Наша стварност је таква каква јесте. Ми од ње не треба да бежимо и мислим да свако од нас појединачно може да уради оно што је до њега, да дође до помирења. И без инсистирања на великим темама о којима се често говори у апстракцијама: о независности, територијалном интегритету, међународном праву, праву на

самоопредељење... Ако ми стално причамо о блиској историји, или даљој историји српско-албанског сукоба, ми нигде нећемо стићи. Никад се помирити нећемо. Ако они стално инсистирају на злочинима Срба, а ми на злочинима ОВК, како ћемо да се помиримо? Никако. Али ако ми те велике теме спустимо на неки нижи ниво и говоримо мање о апстрактним, а више о опипљивим стварима, онда може доћи до заједничке сарадње и помирења. Где сам ја апсолутно сигуран да до тога може доћи, то је пре свега трговина, економија и свакодневни међуљудски односи. Ево, када један просечни Србин оде, рецимо, у пекару у Бошњачкој махали, он тамо наиђе на трговца Албанца. Са њим има сасвим нормалну комуникацију. Дobar дан комшија! – Дobar дан. Или, данас је рамазански Бајрам. У недељу је био Васкрс, наш православни српски празник. Мени лично, као Србину, значајан број муслимана, углавном Бошњака, честитали су празник. Исто тако неке комшије Албанци су ми честитали празник. И ја сам се осећао почаствовано. Зато сам и ја јутрос, када сам устао, неким својим пријатељима који су муслиманске вероисповести честитао Бајрам. Ето, то говори о нечему на свакодневном нивоу што је нормалност. То су ти неки мали путеви кроз које људи виде да су и са друге стране људи. Који имају свој поглед на свет и своје начине исказивања идентитета, због чега их не морате волети, али их морате поштовати и уважавати. Те ране које су дубоке могу се тако зацелити временом и добрим намерама. Мислим да је то прави пут ка процесу помирења“ (м. рођ. 1988. год., разговор вођен 21. априла 2023. године).

Наведеним ставовима, дакле, потцртан је онај концепт односа између Срба и Албанаца који је у ставовима појединих саговорника нешто раније доведен у везу са терминима „нормализација“ или „суживот“. То значи да је пажња у претходно изнетим ставовима поклоњена нивоима друштвене реалности који су обухваћени свакодневним односима и праксама, где су „крупне“ теме смештене у други план. Фокус је, другим речима, стављен на ону раван стварности у којој се емотивне и когнитивне баријере засноване на осећањима припадности својој етничкој групи не потенцирају, већ се акценат усмерава ка непосредним контактима и односима међу појединцима, базираним на комшијским, колегијалним, и другим сличним везама, али, исто тако, и на релацијама економске сарадње и размене. Ипак, према ономе што један саговорник истиче, постизање помирења, или нормализације односа Срба и Албанаца на Косову и Метохији, односно, како овај саговорник то назива, међусобне равнотеже, или хармоније, неодвојиво је од међусобног разумевања на нивоу вишем од нивоа свакодневице и интерперсоналних односа, а то је међунационални ниво. Да би до узајамног уважавања дошло на праведним основама, наиме, потребно је да Срби и Албанци на Косову и Метохији једни другима признају два права: Срби Албанцима право већине, а Албанци Србима право на културно-историјско наслеђе.

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

Истраживање представљено у раду било је усмерено ка покушају артикулације ставова аутентичних припадника српске заједнице у Косовској Митровици по питању концепта „помирења“ Срба и Албанаца на Косову и Метохији. Од резултата истраживања нису очекивани егзактни или квантитативни подаци, већ преваходно квалитативни показатељи субјективног односа косовскомитровачких Срба према наведеном концепту. Циљ истраживања био је да се гласови конкретних саговорника укључених у истраживачки поступак чују не само у научној, него и у широј друштвеној јавности, а како би им била дата могућност да изнесу своје виђење проучаваног проблема и на тај начин његовом промишљању, али и решавању, пруже свој лични допринос. Изабрани узорак саговорника, гледано са методолошког аспекта, омогућио је долазак до вредне наративне грађе, што, међутим, не значи да се она може сматрати довољном у настојању да се из визуре *ogozgo* концепт српско-албанског „помирења“ на Косову и Метохији сагледа у што широј перспективи. У правцу реализације наведеног циља истраживање приказано у раду може се узети тек као полазна основа за нова, обухватнија проучавања.

Ако наративна грађа прикупљена истраживањем покуша да се систематизује, уочава се да су припадници српске заједнице у Косовској Митровици према концепту „помирења“ Срба и Албанаца имали вишедимензионалан однос. Ставови саговорника по овом питању дати су на основу њихових свакодневних искустава и пракси, те непосредних односа са припадницима албанске етничке групе, сходно чему су изнета становишта одражавала знатну разноврсност, налик каквом мозаику склопљеном од гласова различитих „боја“. Ставови су се, са једне стране, кретали од схватања да српско-албанско помирење није могуће, што је објашњавано уверењем да је национално опредељење Албанаца утемељено на константи коју чини непријатељство према Србима, па до становишта, са друге стране, којима је сугерисано да је помирење две етничке групе изводљиво, уз претпоставку да разрешење међусобног сукоба буде прихватљиво за обе стране. Оно што треба признати, међутим, јесте да је свим саговорницима било заједничко схватање помирења као позитивне вредности, односно као важне друштвене и моралне категорије. Међу саговорницима се, при том, могло чути да је примереније да се термин „помирење“ користи за означавање односа на интерперсоналном нивоу, будући да он подразумева чувства карактеристична пре свега за домен друштвених веза на индивидуалном плану, док су за означавање истраживаног проблема предлагани термини као што су „нормализација“ односа или „суживот“. Било који од наведених термина саговорници су стављали у контекст превазилажења постојећих српско-албанских односа, које су карактерисали висок ниво међусобног неповерења, проузрокован супротстављеним националним ставовима по питању статуса Косова и

Метохије, опречним виђењима узрока и последица српско-албанског сукоба с краја 20. века, али и проблемом трауматичних искустава проишавших из овог сукоба, као и питањем страдалих. Ставови саговорника указивали су на то да је помирење, односно нормализација односа, или суживот са Албанцима, за њих прихватљиво пре свега уз узајамно разумевање и поштовање припадника две групе, које би било засновано на уздржавању од једностраних притисака, признавању међусобних права и поштовању начела једнакости. На путу ка помирењу, инсистирање на „крупним“ темама, нарочито оним из домена националне политике, не би било од помоћи. Пажњу би, како су поједини саговорници предлагали, пре требало поклањати „малим“ стварима и непосредним друштвеним везама у домену свакодневице, и тако, временом и уз добру вољу, радити на афирмацији односа заснованим на међусобном уважавању и толеранцији.

ИЗВОРИ

Analiza pulsa javnosti 2019: Analiza pulsa javnosti 2019. Pomirenje i suživot na Kosovu. Percepcije etničkih zajednica na Kosovu. Priština: UNDP na Kosovu i USAID.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Albanski gradonačelnici uz specijalce ušli u zgrade Privremenih organa 2023: Albanski gradonačelnici uz specijalce ušli u zgrade Privremenih organa, skinuli srpske i postavili kosovske zastave, SAD osudile i od Kurtija traže prekid nasilja, Osmani Svećlja čestitaju. <<https://kossev.info/ponovo-se-oglasile-sirene-u-kosovskoj-mitrovici-prestalo-zavijanje-nakon-pola-sata/>>. [27.05.2023].

Vanredni lokalni izbori na Severu 2023: Vanredni lokalni izbori na Severu: Srbi bojkotovali, Albanci odneli pobedu. <<https://kossev.info/pocelo-glasanje-na-severu-kosova/>>. [27.05.2023].

Dijalog Beograda i Prištine: Dijalog Beograda i Prištine. <https://sr.wikipedia.org/wiki/Дијалог_Београда_и_Приштине>. [30.05.2023].

Javna rasprava o eksproprijaciji 2023: Javna rasprava o eksproprijaciji u Zubinom Potoku. <<https://www.radiokim.net/vesti/drustvo/javna-rasprava-o-eksproprijaciji-u-zubinom-potoku.html>>. [27.05.2023].

Jedna osoba ranjena na severu Kosova 2023: Jedna osoba ranjena na severu Kosova, policija saopštila da nema ništa sa tim. <<https://www.radiokontaktplus.org/vesti/jedna-osoba-ranjena-na-severu-kosova-policija-saopstila-da-nema-nista-sa-tim/41905>>. [27.05.2023].

Kosovo je srpsko i Kosovo je albansko, rešenje – pomirenje dva naroda 2023: Kovačević: Kosovo je srpsko i Kosovo je albansko, rešenje – pomirenje dva naroda. <<https://n1info.rs/vesti/kovacevic-kosovo-je-srpsko-i-kosovo-je-albansko-resenje-pomirenje-dva-naroda/>>. [15.05.2023].

Novi nemiri na Severu 2021: Novi nemiri na Severu. <<https://kossev.info/akcija-hapsenja-u-vezi-sa-svercom-u-kosovskoj-mitrovici/>>. [27.05.2023].

- „Odbroјavanje“ 2023: „Odbroјavanje“: *Srpska zajednica na Kosovu uz egzistencijalni strah i manjak optimizma, između licemerja i nametnutih rešenja*. <<http://www.radiokontaktplus.org/vesti/odbroјavanje-srpska-zajednica-na-kosovu-uz-egzistencijalni-strah-i-manjak-optimizma-izmedu-licemerja-i-nametnutih-resenja/42398>>. [18.05.2023].
- Pomirenja Albanaca sa Kosova i Srba ce trajati* 2022: Rama: Pomirenja Albanaca sa Kosova i Srba ce trajati, za podsticanje tog procesa potrebna vizija. <<https://www.euronews.rs/srbija/politika/56000/rama-pomirenja-albanaca-sa-kosova-i-srba-ce-trajati-za-podsticanje-tog-procesa-potrebna-vizija/vest>>. [15.05.2023].
- Pomirenje prava Srba i Albanaca* 2001: Pomirenje Srba i Albanaca. <<https://www.vreme.com/projekat/pomirenje-prava-srba-i-albanaca/>>. [15.05.2023].
- Radzik–Murphy 2015: Linda Radzik–Colleen Murphy. “Reconciliation”. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <<https://plato.stanford.edu/entries/reconciliation/>>. [17.05.2023].
- Srbi sa severa napustili kosovske institucije* 2022: *Srbi sa severa napustili kosovske institucije uz aplauz*. <<https://www.radiokim.net/vesti/politika/srbi-sa-severa-napustili-kosovske-institucije-uz-aplauz.html>>. [27.05.2023].
- U Zvečanu sukob pripadnika KFOR-a i Srba* 2023: *U Zvečanu sukob pripadnika KFOR-a i Srba, više desetina građana i 25 vojnika povređeno*. <<https://kossev.info/ispred-opstinskih-objekata-na-severu-snage-kfor-a-specijalci-i-dalje-tu-okupljaju-se-gradjani/>>. [29.05.2023].
- Usvojena odluka o eksproprijaciji* 2023: *Usvojena odluka o eksproprijaciji u Leposaviću i Zubinom Potoku. Uskoro procena imovine*. <<https://www.radiokim.net/vesti/politika/usvojena-odluka-o-eksproprijaciji-u-leposavicu-i-zubinom-potoku-uskoro-procena-imovine.html>>. [27.05.2023].

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2018: Јован Ј. Алексић. „Косовска Митровица после 1999. године: живети у подељеном граду“. *Сан о ірагу*. Зборник радова. Ур. Емир Кустурица и Александра Вранеш. Вишеград: Андрићев институт, 555–590.
- Бојанић 2015: Бојан Бојанић. „Бриселски (не)споразум – Оквир будуће аутономије српског народа у српској покрајини или сигуран пут ка уставноправном отуђењу Косова и Метохије?“. *Законодавство Републике Србије – Стање, циљеви и даљи развој*. Зборник радова. Ур. Олга Јовић Прлаиновић. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 461–479.
- Бурсаћ 2014: Дејан Бурсаћ. „Појам помирења: Дефиниција, елементи и проблеми“. *Српска јолићичка мисао*, бр. 2, год. 21, vol. 44, 301–314.
- Вучинић Нешковић 2013: Весна Вучинић Нешковић. *Методологија итеренској исцраживања у антропологији: Од нормативној до искуственој*. Етнолошка библиотека. Посебна издања, књ. 10. Београд: Српски генеалогски центар.
- Galtung 2009: Johan Galtung. *Mirnim sredstvima do mira: Mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Beograd: Službeni glasnik: Jugoistok XXI.
- Gusic 2020: Ivan Gusic. *Contesting Peace in the Postwar City: Belfast, Mitrovica and Mostar*. London: Palgrave Macmillan.
- Dejzings 2005: Ger Dejzings. *Religija i identitet na Kosovu*: Beograd: Biblioteka XX vek.

- Ђерић, Папић 2016: Владимир Ђерић, Татјана Папић. „Међународноправни аспекти одлуке Уставног суда Србије о уставности и законитости Бриселског споразума“. *Анали Правног факултета у Београду*, год. 64, бр. 2, 200–214.
- Zdravković 2005: Helena Zdravković. *Politika žrtve na Kosovu*. Etnološka biblioteka, knj. 17. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Janjić 2007: Dušan Janjić. *Ogledi o Kosovu*. Beograd: Draslar partner.
- Јевтић 2005: Ђорђе Јевтић. *Етничким насиљем до сјајног*. Приштина: Народна и Универзитетска библиотека „Иво Андрић“.
- Castan Pinos 2015: Jaime Castan Pinos. „Mitrovica – A city (re)shaped by division“. *Politics of Identity in Post-Conflict States*. Ed. Éamonn Ó Ciardha and Gabriela Vojvoda. London: Routledge, 128–142.
- Krštić 2002: Branislav Krštić. *Kosovo – uzroci sukoba, pomirenje prava*. Beograd: Liber-press.
- Лађевац, Ђурђевић Лукић 2010: Ивона Лађевац, Светлана Ђурђевић Лукић и др. *Међународно њисусиљво на Косову и Мејхохију 1999-2009*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Pavlović, Zaharijević i dr. 2015: Aleksandar Pavlović, Adriana Zaharijević i dr. (ur.). *Figura neprijatelja: Preosmišljavanje srpsko-albanskih odnosa*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: KPZ Beton.
- Pavlović, Bajrami 2019: Aleksandar Pavlović, Agron Bajrami (ur.). *Kada su se voleli Srbi i Albanci*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji.
- Павловић 2021: Александар Павловић. *Свакодневица Срба у северној Косовској Митровици*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Павловић 2022a: Александар Павловић. „Срби у Косовској Митровици: Континуитет ‘заробљене’ свакодневице“. *Баштина*, св. 57, 391–408.
- Павловић 2022b: Александар Павловић. „Наративи о (не)жељеној сутрашњици у дискурсу Срба у Косовској Митровици. *Баштина*, св. 58, 347–362.
- Petrović 2013: Dragan Petrović. „Briselski sporazum“. *Međunarodna politika*, God. LXIV, br. 1152, 20–35.
- Pribicevic 2013: Ognjen Pribicevic. „Serbian – Albanian Negotiations About Kosovo and Metohija 2011-2013“. *Српска њолићичка мисао*, год. 20, vol. 42, бр. 4, 311–326.
- Рибих 2007: Владимир Рибих. *Примењена анѡројолоија: Развој ѡримењених анѡројолоићких истраживања у Великој Брићанији и Сједињеним Америчким Државама*. Етнолошка библиотека, књ. 26. Београд: Српски генеалошки центар.
- Simonović–Milenković 2008: Dubravka Simonović–Miloš Milenković. „Ponovno promišljanje šeme ‘sredstava-kao-ciljeva’: Metodološki potencijali društveno angažovanog istraživanja“. *Етноанѡројолоићки ѡроблеми*, н. с., год. 3, св. 1, 205–228.
- Spasić 2004: Ivana Spasić. *Sociologije svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Срећковић Јеросимић 2009: Јелена Срећковић Јеросимић. *Принудне миљрације са Косова и Мејхохије у централну Србију*. Београд: Српско географско друштво.
- Tomanović Mihajlović 1997: Smiljka Tomanović Mihajlović. *Detinjstvo u Rakovici. Svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Heler 1978: Agneš Heler. *Svakodnevni život*. Beograd: Nolit.
- Hofbauer 2009: Hannes Hofbauer. *Eksperiment Kosovo: Povratak kolonijalizma*. Beograd: Albatros Plus.
- Їавошки 2016: Kosta Čavoški. „Neustavnost Briselskog sporazuma“. *Hereticus*, Vol. XIV, No. 1–2, 13–19.

Aleksandar S. PAVLOVIĆ

A CONTRIBUTION TO THE CONSIDERATION OF THE CONCEPT
OF „RECONCILIATION” OF SERBS AND ALBANIANS IN KOSOVO
AND МЕТОХИЈА: ATTITUDES OF MEMBERS OF THE SERBIAN
COMMUNITY IN KOSOVSKA MITROVICA

Summary

In this paper the author presents part of the results of research on the position of Serbs in Kosovska Mitrovica in the context of socio-political processes in Kosovo and Metohija after the NATO aggression against Serbia and FR Yugoslavia in 1999 until today. Taking into account the everyday life of the members of the researched Serbian community, marked by the ethnic division of Kosovska Mitrovica and a deep social distance towards the Albanian population, the author of the paper devotes his attention to considering the attitude of the Serbs in Kosovska Mitrovica to the concept that is, by the local and international public, often mentioned as an imperative for solving the Serbian-Albanian conflict in Kosovo and Metohija, which is the concept of 'reconciliation'. The author tries to review the observed problem from the point of providing a contribution to the understanding of the perception of the mentioned concept from the subjective perspective of the Serbs in Kosovska Mitrovica, while the aim of the research is directed towards the articulation of the views of concrete, authentic members of researched Serbian community, which are mostly neglected and relegated to the background in the process of „normalization of relations between Belgrade and Pristina”, conducted under the patronage of the European Union. The method applied in achieving the set goal was based on the qualitative research approach, primarily the conversation with interlocutors. The results presented in the paper were obtained on the basis of field research conducted in Kosovska Mitrovica on several occasions during 2022 and 2023.

Key words: reconciliation, everydayness, Serbs, Albanians, Kosovo and Metohija, Kosovska Mitrovica.